

■ Kjolen til Maria er utstyrt med et snøreliv, og det er rullet metall rundt enden av snoren; den eldste formen for lissedopp.

Jean Fouquet (1420-1481): Virgin and Child Surrounded by Angels (c. 1450)

Det i flyvesanden fundne metal kram

- om skatten fra Ervik

Synnøve Viken

I eventyret kan man lese om skatten som ligger nedgravd i sanden på en eksotisk sydhavsøy. Den skipbrudne ser noe som glitrer og begynner å grave i strandkanten. Til slutt sitter han der med fanget fullt av fine, dyrebare smykker og edelsteiner.

Det var kanskje noe slikt småguttene fra Ervik på Stadlandet så for seg da de etter en storm tidlig på 1800-tallet oppdaget et område der vinden og sjøen hadde gravd frem små metallgjenstander.

Ervikfunnet

Gjenstandene ble levert i en liten eske til stiftamtmann Christie i Bergen i 1830. Dette var den første av mange esker som skulle komme inn til Bergens Museum fra dette området. De siste funnene i det som i dag kalles Ervikfunnet, ble levert til museet så seint som i 1984.

Ervik er et flygesandområde, og en endring i vindretningen på 1800-tallet sørget for at vinden fjernet mer sand enn bølgene la igjen. Dette resulterte i at de første funnene ble gjort. Da Per Fett i 1938 gjorde en befaring i området, viste det seg at funnstedene igjen var dekket av store sanddyner.

En arkeologisk skattejakt

Da jeg som masterstudent hospiterte ved De kulturhistoriske samlingen, Middelaldersamlingen i 2008,

fikk jeg i oppgave å katalogisere Ervikfunnet. Det viste seg å bli den rene skattejakten, også for meg. Blant metallfragmenter og ”skrot” dukket det opp glinsende små spenner, ringer og perler. Det fantes mye drakttilbehør og ulike beslag av metall, men også kammer av gevir, husholdsgjenstander, spillebrikker av gevir, bein og stein, samt perler av glass og bein i eskene fra Ervik. De vakreste metallgjenstandene hadde på et tidligere tidspunkt blitt konservert, ved at voks ble lagt i et tynt lag utenpå metallet. I dag synetes dette vokslaget som hvite flekker på overflaten.

Ervikfunnet omfatter rundt 700 gjenstandsnummer. Tidsmessig stammer funnene fra eldre jernalder frem til nyere tid. Sørvest for Ervik har det blitt funnet flint fra steinalder i flygesanden. I tillegg til gjenstandsfunnene finnes det flere gravhauger i området på Stadlandet, hvorav minst tre skal være delvis fjernet. Området er derfor svært interessant i et arkeologisk perspektiv. Noen av gjenstandene i Ervikfunnet dukket opp under arbeid på gravstedet på Ervik. Gravstedet ble

innviet før 1550, og ifølge fylkesarkivet i Sogn og Fjordane ligger det i en sandhaug som har vokst med årene, slik at det i dag ligger graver der i flere høyder. Et sagn sier at de første som ble gravlagt der, skal ha vært portugisiske sjømenn. Siden den gang har særlig ett forlis satt spor etter seg, og i 1973 ble kapellet reist til minne om dette. Hurtigruta St. Svithun ble skutt ned av engelske jagerfly som trodde det var tyske soldater om bord i skipet, 30. september 1943. I dette forliset omkom 50 personer, mens 78 ble reddet av innbyggerne i Ervik.

Gjenstandene i Ervikfunnet har tradisjonelt blitt tolket som vrakgods fra skipsforlis, en teori som springer ut fra lokaliseringen innenfor en værhard skipslei. Funnenes tidsmessige spredning kan tyde på at det her kan dreie seg om rester fra flere ulike skipsforlis opp gjennom tidene. Hvorfor skulle ellers gjenstander fra et så stort tidsrom dukke opp sammen? Det har vært foreslått at gjenstandene kunne ha blitt dumpet der, men mange av gjenstandene er i så fin stand at de knapt kan tenkes å ha vært an-

■ Maria Magdalena sin kjole har snøreliv hvor snørhullene har metallbeslag
 Rogier van der Weyden (1399/1400-1464): Braque Family Triptyche, right panel Mary Magdalene (c. 1450)

sett for søppel å være. Dette gjelder særlig drakttilbehøret. Dette er en gruppe gjenstander som vanligvis får stor affeksjonsverdi, og som derfor også går i arv gjennom generasjoner.

Det var særlig én type drakttilbehør i Ervikfunnet som fikk mye oppmerksomhet ved Middelalder-samlingen i 2008. Vi hadde alle på en eller annen måte brukt denne typen gjenstand uten å tenke over den, og benevnelsen lissedopp var helt ny

for de fleste av oss. Et lite dypdykk i drakttilbehørets og motens historie måtte til.

Lissedoppenes opprinnelse og motehistorie

De eldste lissedoppene ble laget av metallflak som ble rullet rundt enden på snorer, og funksjonen deres var å hindre oppflising av endene på snorer av tekstil, og å gjøre det lettere å tre snorer gjennom snørehull. I middelalderen ble lissedopp-

pene fortrinnsvis laget av metallflak i kobberlegering. Siden lissedoppene først og fremst var praktiske og funksjonelle, var de opprinnelig ikke dekorativt utformet. Snorene, på sin side, kunne gjerne være dekorerte med innvevde metalltråder og mønster. I dag er de vanligste lissedoppene laget av plastikk, og befinner seg ytterst på skolissene.

Fra 1200-tallet ble moten fra Mellom- og Vest-Europa, med snøring av kappe ved hjelp av malelekkje, kjent hos stormenn i Norge. Seinare, på 1300-tallet, utviklet motene i Europa seg i retning av kroppsnære klær. Å snøre klær er en enkel måte å oppnå figurnerhet i klærne på uten å skreddersy dem til hver enkelt. Produksjonen av snorer og lissedopper økte derfor både i mengde og variasjon. Det ble nå lagt større vekt på lissedoppenes dekorative side enn tidligere. Rundt 1500-tallet ble det vanlig å snøre skjorter, korsetter og vester. Også bondestanden tok opp denne moten. Det er rester etter denne moten vi i dag ser i de store likhetene mellom folkedrakter i de nordiske landene og i Nord-Europa forøvrig. Malelekkja finner vi i flere norske bunader den dag i dag, og på den ene, eller begge endene av denne lenka finner vi en malenål; altså en lissedopp.

Ved 1600-tallets begynnelse var mange av jakkene og trøyene i mannsdrakten utstyrt med små hull rundt midjen slik at de kunne festes til buksene med remmer som ofte hadde messing rullet rundt endene. Lissedoppen i mannsdrakten var enklere utformet enn lissedoppene i kvinnedrakten. Fra 1630-åra av ble remmene i mannsdrakten kun dekorative, da knapper og hekter over-

tok festefunksjonen deres. Kvinnedrakten bestod på denne tiden av skjørt og en overdel som kunne snøres. På 16-1700-tallet skulle livet være smalt, og korsettet ble viktig i figurbyggingen. Det franske korsettet hadde snoringen langs ryggen, mens det engelske ble snørt sammen foran. Snørelivet kunne på midten av 1700-tallet dekkes av brystduker, eller skjules av overkjoler, men fra ca. 1780 gikk man tilbake til synlige snørede overdel eller kjoler. Snoringen fikk en dekorativ funksjon, og snorene hadde gjerne lissedopper i endene.

Blant funnene fra Ervik er det 20 lissedopper. De fleste av disse er støpte og svært dekorative. De minner mer om dagens malenåler enn lissedoppene fra middelalderen gjør, og stammer mest sannsynlig fra 16-1700-tallet. Med unntak av en lissedopp av sølv, er alle lissedoppene fra Ervik laget av kobberlegeringer. De er også relativt store; den største hele 7,9 cm lang. Størrelsen og det blanke metallet må ha gjort dem godt synlige da de var i bruk. Som en kontrast er enkelte av de dekorative elementene så små at antagelig bare eieren har sett de ørsmå, fasetterte delene. Lissedoppenes funksjon var fra 16-1700-tallet først og fremst dekorativ, og vi kan derfor tenke oss at de som har brukt lissedoppene fra Ervik har syntes at de var vakre og at de er gjenstander som har fått affeksjonsverdi.

Lissedoppene har opp gjennom tiden forekommet både som kostbare sølvversjoner og som helt enkle typer laget av tvunnet metalltråd. De var mote for både bønder og byfolk, for fattig og rik. Også i dag kan man velge mellom ulike

■ Eksempel på 1500-tallsmoten med snørte livstykker
Bernardo Licinio(1489-1565): Portrait of the Artist's Sister in law (c. 1530)

lissedopper på skolissene. Det vil si, man kan velge mellom ulike skolisser med varierende typer lissedopper på, fra de helt enkle i gjenomsiktig plast, til ulike farger og metaller.

Moten og gjenstandenes sosiale side

Gjennom mote, drakt og drakt-

tilbehør har folk til alle tider kunnet uttrykke identitet og tilhørighet. Klærne man tar på seg, er ikke bare noe man bruker for å dekke til kroppen, og beltet rundt livet er der ikke utelukkende for å holde buksa på plass. Det er også stor forskjell på hvordan et upusset skopar fremstår i forhold til et nypusset par, til tross for at det er snakk om nøyak-

■ I tillegg til å enkelt gjøre klærne kroppsnære, er snøringen et vakkert, dekorativt element.
Orazio Lomi Gentileschi (1563- 1639): *The Lute Player* (c. 1612/1620)

tig de samme skoene. Alle som tar på seg øredobber, belter, ringer og sko vet at disse er synlige for andre, og velger klær og tilbehør mer eller mindre bevisst i forhold til hva man ønsker å uttrykke. For enkelte personer vil det være viktigere å følge moten og passe på hvordan man fremstår enn for andre. Årsaker til dette kan for eksempel være at man tilhører en distinkt sosial gruppe. Bruken av korsett er et eksempel på at enkelte kvinner, særlig i høyere

sosiale lag, også er villige til å lide for skjønnheten. Målet med bruken av enkelte typer drakttilbehør kan være å pynte seg, vekke oppmerksomhet, passe inn eller å skille seg ut, vise at man er forlovet/gift, eller demonstrere hvilken religion eller sosial gruppe man tilhører.

Nøyaktig hvilke slike symbolske meninger drakt og drakttilbehør har vært bærere av i fortiden, er ikke nødvendigvis åpenbart for oss i dag. Personen som har brukt dem,

har nok vært bevisst på hva gjenstandene skulle uttrykke. Det er disse skjulte sidene og betydningene gjenstander besitter som fascinerer oss arkeologer når vi får gleden av å ha gamle gjenstander i hendene. Flere gjenstander fra Ervikfunnet ble på nytt konserveret og vist frem for publikum da de var med i utstillingen *Bling*, om pynt og klær i middelalderen. *Bling* ble produsert ved Bryggens Museum, og formålet med denne utstillingen var å vise

disse kommunikative sidene ved klær og drakttilbehør. Deler av utstillingen er nå på turné ved andre museer i Norden.

LITTERATUR:

Andersen, E. 1977: Danske dragter.

Moden i 1700-årene. København.

Berge, R. 1997: Norskts bondesylv. Skien.

Brown, C. (red.) 2004: Från topp till tå. Lyx och nödvändighet. Stockholm/Linköping.

Egan, G. & Prithard, F. (Eds.) 1991: Dress Accessories c. 1150-1450. Medieval Finds from excavations in London: 3. London.

Viken, S. 2009. Fra lissedopp til skollisser og nasjonaldrakt. I: Zehetner, J. (red.). Bling. Bergen.

Viken, S. 2009. Å smykke seg. Drakttilbehør og sosiale strategier belyst ved arkeologisk materiale fra middelalderens Trondheim. Masteroppgave i arkeologi ved NTNU Vitenskapsmuseet. Trondheim.

Internett:

Fylkesarkivet om Ervik Kyrkje:

<http://www.sffarkiv.no/sffbasar/default>.

[asp?p=result&db=dbatlas_leks&art_id=13446&spraak_id=1&ptype=single](http://www.dbatlas.leks&art_id=13446&spraak_id=1&ptype=single)

Web Gallery of Art: <http://www.wga.hu/index.html>

Wikimedia:

http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bernardino_Licinio_Retrato_de_Agnese,_cuñada_del_pintor_<http://commons.wikimedia.org/wiki/File:Bernardino_Licinio_Retrato_de_Agnese,_cu%C3%B1ada_del_pintor_>Lienzo,_98_x_70_cm,_Museo_del_Prado.jpg

Wikipedia:

http://en.wikipedia.org/wiki/Rogier_vander_Weyden

National Gallery of Art, Washington:

http://www.nga.gov/cgi-bin/timage_f?object=46434&image=9650&c=

■ En mote for enhver smak? Lissedoppenes varierte former og fasonger er her illustrert med 12 lissedopper fra Ervikfunnet, BRM705. Foto: S. Skare